

УДК 37.04 (477+438)

Гавран М. І.

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТІВ ТРЕТЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

У статті визначено та проаналізовано напрями розвитку університетів третього віку в Україні та Польщі на сучасному етапі. Обґрунтовано теоретичні та концептуальні засади розвитку університетів третього віку, що діють відповідно до розвитку концепції навчання впродовж життя, яка набуває значущості зі зростанням необхідності в залученні людей похилого віку до соціальної активності. У процесі порівняння кількісних показників, які демонструють українські та польські університети третього віку, встановлено, що чисельність останніх у Польщі та рівень залучення польських слухачів до отримання в них соціально-педагогічних послуг значно перевищують українські показники, що спричинено сприятливішими соціокультурними передумовами. Проаналізовано діяльність університетів третього віку України та Польщі відповідно до їхніх типів функціонування, форм і методів навчання, пропонувані курсів. Визначено й охарактеризовано спільні та відмінні напрями розвитку університетів третього віку в обидвох державах.

Ключові слова: університет третього віку (УТВ), Україна, Польща, навчання впродовж життя, напрями розвитку, соціально-педагогічна послуга, люди похилого віку, тенденція, кількісні показники.

В умовах невідпинного розвитку освітніх систем у світі відповідно до зростання запитів суспільства знань кожного року збільшується кількість освітніх і соціальних інституцій, де люди старшого та похилого віку мають змогу здобути знання, оволодіти новими навичками та компетентностями, брати участь у навчальному та розважальному процесах, адаптуватися до нових соціально-економічних реалій. У контексті реалізації концепції навчання впродовж життя одним з інноваційних проєктів в Україні, який набув свого практичного значення менш як десять років тому, є відкриття університетів третього віку (далі – УТВ), а також створення умов для організації соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку». Після ухвалення перших наказів і постанов ще 2009–2011 рр. щодо УТВ помітне поступове зацікавлення українського суспільства навчанням упродовж життя, що сприяє зростанню кількості УТВ у різних кутках країни.

Однак цей інноваційний проєкт з упровадження освіти для дорослих, як і сам процес розвитку УТВ в Україні, стикається з деякими труднощами, що й зумовлює необхідність вивчення закордонного досвіду. Значні досягнення у сфері надання освітніх послуг в УТВ має Польща, де вже понад 20 років успішно розвивається мережа і структура УТВ, збільшуються кількісні показники й якісні характеристики, задовольняючи очікування та соціальні замовлення суспільства.

Процес розвитку УТВ в Україні став об'єктом зацікавлення багатьох українських дослідників, серед яких Н. Кабаченко, Ю. Павлова, І. Смик, Т. Скорик, І. Савальчук, І. Шевченко та ін. Кількість наукових публікацій в Польщі, які присвячені організаційним, функціональним і соціально-педагогічним аспектам УТВ, також невідпинно зростає, серед них публікації І. Бляшак (I. Błaszczak), Б. Зебінської (B. Ziebinska), П. Пасєрб'як (P. Pasierbiak), Б. Олєшко-Курзини (B. Oleszko-Kurzyzna), А. Марцінкевич (A. Marcinkiewicz), О. Чернявської (O. Czerniawska). Водночас з'являються наукові публікації українських учених, які вивчають і досліджують закордонний досвід УТВ, зокрема Польщі (Л. Лук'янова, О. Михальчук, С. Федоренко). Вивчення науково-теоретичних джерел та інформаційно-аналітичних ресурсів засвідчує відсутність комплексного порівняльного аналізу діяльності УТВ у Польщі й Україні, критичного осмислення теоретичного та правового підґрунтя їх функціонування. Оскільки питання вивчення сучасного стану УТВ і перспективних напрямів їхнього розвитку в Україні є актуальним, а польські УТВ засвідчують високі показники й успішність реалізації освіти людей похилого віку, виникає об'єктивна необхідність у порівняльному аналізі напрямів діяльності та розвитку УТВ у Польщі й Україні.

Метою дослідження є визначення й аналіз напрямів розвитку університетів третього віку України та Польщі. Відповідно до сформульованої мети визначасмо такі завдання: обґрунтувати теоретичні та концептуальні засади розвитку УТВ; порівняти кількісні показники та типи УТВ; визначити спільні та відмінні напрями розвитку УТВ в Україні та Польщі.

Розвиток університетів третього віку в Україні та Польщі відбувається завдяки поширенню та впровадженню концепції навчання впродовж життя, яка протягом останніх 20 років активно формується, вивчається й реалізовується в європейських країнах і далеко за їхніми межами. Ця концепція набуває значущості, оскільки зростає необхідність у залученні людей пенсійного віку до соціальної активності, їхньої адаптації до швидкозмінних технологічних і суспільних умов життя, сприяттні в знаходженні власних перспектив і баченні майбутнього. Водночас традиційних форм освіти, які забезпечують здобуття конкретного рівня кваліфікації і вмінь, уже недостатньо, тому величезну роль сьогодні відіграють геронтологи, андрагогіки, педагоги, професійні психологи, які власне готують старших людей до організаційних змін і змін в їхньому власному сприйнятті своєї особистості в швидкоплинному світі [1, с. 114].

Сьогодні науковці та практики шукають ефективних методів і засобів впливу на ситуацію, яка склалася на ринку праці європейських держав, де щораз менше залучаються до працевлаштування люди віком за 50. Відповідно до дослідження, проведеного ще 2006 р., ринок праці в європейських країнах може

скоротитися до 15% до 2050 р., а на одного пенсіонера буде працювати лише один робітник [3]. Тому важливим завданням освітян і соціальних служб є поширення та впровадження принципу навчання впродовж життя серед людей похилого віку, даючи їм змогу активного соціального життя, знаходження нових сфер зацікавлень як професійних, так і суспільних. Навчання впродовж життя визнано одним із десяти пріоритетів, визначених на 2010–2020 рр. Важливо перейти за межі неперервної освіти й освіти дорослих до більш повного і масштабного впровадження навчання впродовж життя в університетах [2, с. 41].

Отже, відповідно до нових освітніх європейських вимог, суспільних запитів та інтересів, в Україні виникає необхідність УТВ, або ж надання соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку». У межах пілотного проекту, запропонованого Міністерством праці і соціальної політики України, 2008 р. відкрито перший УТВ у Ковелі Волинської області на базі територіального центру соціально-побутової реабілітації, а незабаром з'явився другий університет в Кременчуці на базі Кременчуцької філії Дніпропетровського університету економіки і права.

Завдяки активній підтримці Міністерства соціальної політики та Фонду народонаселення Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) в Україні 2009 р. розроблений проект Концепції розвитку університетів третього віку. У 2011 р. видано наказ «Про впровадження соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку», а також розроблено методичні рекомендації щодо організації соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) [7]. Основні завдання надання цієї послуги визначені останнім документом: 1) організація та проведення безкоштовного навчання й освітніх заходів для створення умов і сприяння всебічному розвитку людей похилого віку; 2) реінтеграція людей похилого віку в активне життя суспільства; 3) надання допомоги людям похилого віку в адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими знаннями; 4) підвищення якості життя людей похилого віку завдяки забезпеченню доступу до сучасних технологій і адаптації до технологічних перетворень; 5) формування практичних умінь і навичок; 6) можливість розширення кола спілкування й обміну досвідом.

Відповідно до поставленого завдання із розширення пропонованої послуги серед громадян, в Україні почали використовуватися різні підходи до створення УТВ і залучатися до цього процесу різні особи, організації, інституції. Українські науковці Т. Смик та І. Шевченко визначають, що сучасний стан реалізації УТВ характеризується двома рівнями: державним і недержавним [9, с. 63–64]. До державного належать обласні, муніципальні, районні управління і територіальні центри та їхні партнери, на базі яких реалізуються послуги УТВ. До недержавного рівня належать: національні громадські організації, рухи або благодійні фонди в партнерстві з іноземними спонсорами, фінансові структури, навчальні заклади недержавної форми власності, фізичні особи. На думку Н. Кабаченко й І. Смик, поширеними структурними форм УТВ в Україні є: 1) УТВ, які створені при територіальних центрах і діють у межах їхніх відділень, зазвичай це відділення соціально-побутової адаптації; 2) УТВ, що утворюються як ініціатива кількох партнерів і можуть діяти на базі ВНЗ; 3) УТВ, створені як навчальні програми (курси) у приватних навчальних закладах; 4) УТВ, що працюють як складники громадської організації; 5) УТВ, що є самостійною громадською організацією [6, с. 67].

Сьогодні реалізація соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» в Україні набирає своїх обертів. Зазначимо, що УТВ різних структурних форм і рівнів систематично відкриваються по всій Україні, не лише у великих обласних містах, але й у містечках. Загалом, відповідно до показників Міністерства соціальної політики, станом на 2015 р. в Україні вже функціонує понад 300 закладів, де надається соціально-педагогічна послуга «Університет третього віку», і понад 25 тис. слухачів розширили свій світогляд, закінчивши такі університети [10]. Такі показники засвідчують тенденцію до зростання кількості закладів, які пропонують цю послугу слухачам старшого і похилого віку, а також позитивну динаміку зростання кількості осіб, які виявляють бажання і потребу отримати послуги в університетах третього віку.

У Польщі перший УТВ відкрито у Варшаві ще 1975 р., лише два роки після того, як було започатковано перший у світі УТВ у Франції. З тих часів помітна тенденція поступового розвитку польських УТВ. Упродовж 2006–2010 рр. виявлено стрімкий розвиток 253 УТВ, тобто 44% від загальної кількості станом на 2015 р. Порівнюючи основні здобутки українських УТВ із польськими показниками, бачимо, що темпи розвитку УТВ Польщі значно швидші, адже, відповідно до офіційних статистичних показників, станом на 2015 р. тут функціонує 575 УТВ [5, с. 5–7]. Найбільша кількість (55) УТВ розташовані в Мазовецькому воєводстві, найменше УТВ надають свої послуги у Свентокшиському воєводстві, лише 6 закладів. Вважаємо, що одним зі спільних напрямів розвитку польських і українських УТВ є розгалуженість мережі цих закладів різного типу по всіх воєводствах Польщі й областях України.

Однією з особливостей польських УТВ, як і українських, є їхня приналежність до певного типу, який визначається тим, де і як функціонує цей УТВ. Польські науковці визначають три типи УТВ: 1) засновані асоціацією чи фондами, які займаються науково-популярною діяльністю. Цей тип є найбільш чисельним, оскільки сьогодні 266 УТВ працюють у межах цього типу (57%); 2) ті, які здійснюють свою діяльність у структурах і під егідою вищої школи (23%) (понад 42% усіх університетів підтримують таку форму перепідготовки фахівців, причому 63% – приватні вищі школи); 3) ті, які працюють при будинках культури, бібліотеках, громадських центрах, центрах соціальної допомоги (20%) [4, с. 916; 5]. Такий розподіл за типами дещо відрізняється від того, який запропонований українськими науковцями, адже українські УТВ, як вже

зазначалося, функціонують відповідно до 5 типів заснування. Спільним є те, що польські й українські УТВ працюють у складі громадських організацій, центрах соціальної допомоги, у структурі державних і приватних ВНЗ. Однак у Польщі найбільша кількість УТВ засновані асоціацією чи фондами, які займаються науково-популярною діяльністю, чого не виявлено в Україні.

Результати аналізу науково-педагогічних і статистичних джерел засвідчують тенденцію до підвищення рівня зацікавленості поляків в отриманні соціально-педагогічних послуг в УТВ. Наприклад, 2014–2015 рр. у заняттях УТВ брало участь 96 370 слухачів різної вікової категорії [5]. Зазначимо, що цей показник значно перевищує показники УТВ України, беручи до уваги кількість слухачів, які вже завершили навчання (25 тис.).

Вивчаючи досвід надання соціально-педагогічних послуг в окремих УТВ України та Польщі, виявили, що форми навчання, які використовуються в цих УТВ, загалом не відрізняються. Наприклад, серед традиційних форм навчання є лекційні заняття з обговоренням, практичні заняття, семінари, гурткові заняття; також використовуються й активні форми: літературні зустрічі, фізичні заняття, музичні вечори, концерти, подорожі, екскурсії тощо. Методи навчання, які використовуються на практичних чи лекційних заняттях в українських і польських УТВ, також не значно різняться, оскільки використовуються як традиційні, так й інноваційні методи, здебільшого це – дискусії, дебати, метод випадків, мозковий штурм, рольові ігри, презентації тощо. Проте дещо відміною є сфера зацікавлень українських і польських пенсіонерів, які навчаються в УТВ. Аналіз наукових праць і офіційних даних [8, с. 468; 5] дозволяє стверджувати, що спільною є зацікавленість українців і поляків у здобутті знань щодо медицини і здоров'я, психології і права, однак серед поляків виявлено підвищену зацікавленість у вивченні англійської й німецької мов, туризмі й географії, історії, економіки, комп'ютерних наук, що й зумовлює активне пропонування курсів за цими напрямками в польських УТВ.

Висновки і пропозиції. Проаналізувавши досвід Польщі з надання освітніх послуг в УТВ, зауважимо, що масштаби, тобто кількісні показники самих інституцій, і рівень залучення до цієї послуги, тобто кількість учасників, значно перевищують українські показники. Вважаємо, що останнє спричинено сприятливішими соціокультурними передумовами, наприклад, вищим рівнем життя поляків похилого віку; зростанням суспільного інтересу до навчання впродовж життя загалом і отримання соціально-педагогічних послуг в УТВ зокрема; значно більшою зацікавленістю суспільства та держави у відкритті та функціонуванні УТВ.

На підставі порівняльного аналізу визначаємо спільні напрями розвитку УТВ в Україні та Польщі: 1) функціонування УТВ у контексті активної реалізації концепції навчання впродовж життя; 2) розгалуженість мережі УТВ по всій країні; 3) систематичне відкриття нових УТВ; 4) УТВ працюють у складі громадських організацій, у центрах соціальної допомоги, структурі державних і приватних ВНЗ; 5) використання традиційних та інноваційних методів навчання й активних форм навчання; 6) зацікавленість слухачів у здобутті знань з охорони здоров'я, психології і права. Серед відмінних напрямів розвитку українських та польських УТВ є: 1) значно швидші темпи розвитку УТВ у Польщі; 2) зростання зацікавленості польського суспільства в отриманні соціально-педагогічних послуг в УТВ; 3) найбільша кількість УТВ Польщі засновані асоціаціями чи фондами, які займаються науково-популярною діяльністю; 4) активне пропонування курсів з іноземних мов, туризму, історії, комп'ютерних наук.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми, а лише відкриває перспективи подальших компаративних наукових розвідок у сфері вивчення питань фінансування та матеріального забезпечення діяльності й функціонування УТВ в Україні та за кордоном, формування їхнього навчально-педагогічного складу.

Використана література:

1. Błaszczak I. O potrzebie kształtowania kompetencji autokreacyjnych seniorów w uniwersytetach trzeciego wieku [About needs of learning autocreative competence in the Universities of the Third Age] / I. Błaszczak // *Nové trendy ve vzdělávání seniorů. Nowe trendy w edukacji seniorów.* – Banská Bystrica ; Praha ; Kraków, 2014. – S. 93–116 [in Polish].
2. Viron Françoisede, Davies Pat. From university life long learning to life long learning universities : developing and implementing effective strategies / Françoisede Viron, Pat Davies // *The Role of Higher Education in Promoting Life long Learning / Jin Yang, Chripa Schneller and Stephen Roche (Eds).* – UIL Publication Series on Life long Learning Policies and Strategies. – 2015. – № 3 (Germany).
3. OECD. Older workers. Living longer, working longer // *Delsa Newsletter.* – 2006. – Issue 2. – Paris. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/social/family/35961390.pdf>.
4. Pasierbiak P., Oleszko-Kurzyrna B. Life long learning as a method of a modern lab our market's balancing. Case of Poland / P. Pasierbiak, D. Oleszko-Kurzyrna // *Human capital with out borders: knowledge and learning for quality of life : International conference.* – Portoroz, Slovenia, 2014. – P. 909–917.
5. Uniwersytety Trzeciego Wieku w roku akademickim 2014/2015 [Universities of the Third Age in academic year 2014/2015] // *Główny Urząd Statystyczny.* – 2016. – Warszawa : ZWS. – 28 s. [in Polish]
6. Кабаченко Н. Деякі проблеми діяльності університетів третього віку в Україні / Н. Кабаченко, І. Смик // *Наукові записки НаУКМА.* – Том 188 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2016. – С. 65–69.
7. Методичні рекомендації щодо організації соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку» у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : наказ Міністерства соціальної політики України

- від 25 серпня 2011 р. № 326 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-vprovadzhenja-socialno-pedagogichnoyi-poslugi-universit-doc72450.html>.
8. Скорик Т. Соціально-педагогічний ефект університету третього віку / Т. Скорик // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17). – С. 466–469.
  9. Скорик Т., Шевченко І. Університет третього віку як модель соціальної інтеграції осіб літнього віку в сучасне суспільство / Т. Скорик, І. Шевченко // Вісник Львівського університету. Серія «Соціологічна». – Випуск 8. – 2014. – С. 60–68.
  10. Старіти? Немає часу! Понад 300 Університетів третього віку діють в Україні [Growold? No Time! More than 300 Universities of the Third Age in Ukraine] // Pedagogical Press : Educational Portal. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pedpresa.ua/118907-starity-nemaye-chasu-ponad-300-universytetiv-tretogo-viku-diyut-v-ukrayini.html>.

References:

1. Błaszczak I. O potrzebie kształtowania kompetencji autokreacyjnych seniorów w uniwersytetach trzeciego wieku [About needs of learning autocreative competence in the Universities of the Third Age] / I. Błaszczak // *Nové trendy ve vzdělávání seniorů. Nové trendy w edukacji seniorów.* – Banská Bystrica ; Praha ; Kraków, 2014. – S. 93–116 [in Polish]
2. Viron Françoisede, Davies Pat. From university life long learning to life long learning universities : developing and implementing effective strategies / Françoisede Viron, Pat Davies // *The Role of Higher Education in Promoting Life long Learning* / Jin Yang, Chripa Schneller and Stephen Roche (Eds). – UIL Publication Series on Life long Learning Policies and Strategies. – 2015. – № 3 (Germany)
3. OECD. Older workers. Living longer, working longer // *Delsa Newsletter.* – 2006. – Issue 2. – Paris. – Retrieved from: <http://www.oecd.org/social/family/35961390.pdf>.
4. Pasierbiak P., Oleszko-Kurzyna B. Life long learning as a method of a modern labour market's balancing. Case of Poland / P. Pasierbiak, D. Oleszko-Kurzyna // *Human capital with out borders: knowledge and learning for quality of life : International conference.* – Portoroz, Slovenia, 2014. – P. 909–917.
5. Uniwersytety Trzeciego Wiek w roku akademickim 2014/2015 [Universities of the Third Age in academic year 2014/2015] // *Główny Urząd Statystyczny.* – 2016. – Warszawa : ZWS. – 28 s. [in Polish]
6. Kabachenko N., Smyk I. (2016). Деякі проблеми діяльності університетів третього віку в Україні [Some problems of the Universities of the Third Age in Ukraine]. *Scientific articles NaUKMA. Issue 188: Pedagogical, Psychological and Social Sciences.* P. 65–69 [in Ukrainian]
7. Metodichni rekomendatsii shchodo orhanizatsii sotsialno-pedahohichnoi posluhy "Universytet tretogo viku" u terytorialnomu tsentri sotsialnoho obsluhovuvannya (nadannia sotsialnykh posluh) (2011). [Methodical recommendation towards organizing social and pedagogical service "University of the Third Age" in the territorial center of social services]. Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine. 25.08.2011. № 326. Retrieved from: <http://document.ua/pro-vprovadzhenja-socialno-pedagogichnoyi-poslugi-universit-doc72450.html> [in Ukrainian]
8. Skoryk T. (2015). Соціально-педагогічний ефект університету третього віку [Social-pedagogical effect of the University of the Third Age]. *Young scientist.* № 2 (17). P. 466–469 [in Ukrainian].
9. Skoryk T., Shevchenko I. (2014). Університет третього віку як модель соціальної інтеграції осіб літнього віку в сучасне суспільство [University of the Third Age as a model of social integration of the elderly into modern society] *Visnyk of Lviv University. Ser. Sociology.* Issue 8. Lviv. P. 60–68 [in Ukrainian]
10. Starity? Nemaie chasu! Ponad 300 Universytetiv tretogo viku diut v Ukraini (2015). [Growold? No Time! More than 300 Universities of the Third Age in Ukraine]. *Educational Portal "Pedagogical Press".* Retrieved from: <http://pedpresa.ua/118907-starity-nemaye-chasu-ponad-300-universytetiv-tretogo-viku-diyut-v-ukrayini.html> [in Ukrainian]

Гавран М. І. Современные направления развития университетов третьего возраста в Украине и Польше

В статье определены и проанализированы направления развития университетов третьего возраста в Украине и Польше на современном этапе. Обоснованы теоретические и концептуальные основы развития университетов третьего возраста, действующих в соответствии с развитием концепции обучения в течение жизни, приобретающей значимость в связи с возрастающей необходимостью в привлечении пожилых людей к социальной активности. В процессе сравнения количественных показателей, которые демонстрируют украинские и польские университеты третьего возраста, установлено, что численность последних в Польше и уровень привлечения польских слушателей к получению в них социально-педагогических услуг значительно превышают украинские показатели, что вызвано благоприятными социокультурными предпосылками. Проанализирована деятельность университетов третьего возраста Украины и Польши в соответствии с их типами функционирования, формами и методами обучения, предлагаемыми курсами. Определены и охарактеризованы общие и отличительные направления развития университетов третьего возраста в обоих государствах.

Ключевые слова: университет третьего возраста (УТВ), Украина, Польша, обучение в течение жизни, направления развития, социально-педагогическая услуга, пожилые люди, тенденция, количественные показатели.

Havran M. I. Current development trends in Universities of the Third Age in Ukraine and Poland

The article considers development trends in Universities of the Third Age (U3A) in Ukraine and Poland at the present stage. The theoretical and conceptual bases of U3A development are substantiated. U3A carry out their activities in accordance with the development of the concept of lifelong learning, which meaning and significance is increasing with the growing need to involve the elderly in social activity. Comparing the quantitative indicators demonstrated by the Ukrainian and Polish U3A, the author defines that the number of Polish U3A and the level of Polish participants in the U3A significantly exceed the Ukrainian indicators, which is caused by more favorable socio-cultural conditions. The activity of U3A of Ukraine and Poland according to their types of functioning, forms and methods of teaching, the courses offered are also analysed in the work. The general and distinctive trends that are impacting the development of the University of the Third Age in both countries are determined and characterized.

Key words: University of Third Age (U3A), Ukraine, Poland, lifelong learning, development trends, social and pedagogical service, elderly people, trend, quantitative indicators.